

روزشمار جنگ

جمعه

۱۴ اردیبهشت ۱۳۶۳

۲ شعبان ۱۴۰۴

۴ مه ۱۹۸۴

۱۳۰

شهر آبادان همانند روزهای گذشته، همچنان زیر آتش سنگین توپخانه ارتش عراق قرار داشت. در جریان گلوله‌باران امروز آبادان تعدادی از افراد نظامی و غیرنظامی مجروح شدند. همچنین بر اثر اصابت گلوله‌های توپ به مناطق مسکونی این شهر تعدادی از منازل مردم تخریب شده و خساراتی به آنها وارد آمد.^۱

از سوی دیگر، باآنکه جمهوری اسلامی ایران از حمله به شهرها و مناطق مسکونی عراق خودداری می‌کند و اقدامات تلافی‌جویانه آن فقط به مراکز نظامی و صنعتی این کشور معطوف است، اما ارتش عراق معمولاً در اطلاعاتیه‌های نظامی خود مدعی می‌شود که ایران شهرهای جنوبی آن کشور را زیر آتش گرفته است. در همین راستا امروز نیز عراق ادعا کرد ایران با توپخانه سنگین خود شهرهای بصره و اطراف آن را هدف قرار داده است و در نتیجه این حملات یک زن کشته و ۴ غیرنظامی مجروح شده‌اند و به یک منزل مسکونی و بخشی از دانشگاه بصره هم خساراتی وارد آمده است.^۲ دولت عراق نیز در نامه‌ای به دبیرکل سازمان ملل ضمن تکرار ادعای خود درخصوص حملات توپخانه‌ای ایران به مناطق مسکونی، از وی خواست ایران را از هدف قراردادن مناطق غیرنظامی در داخل خاک عراق منع کند.^۳

۱۳۱

گروه‌های مسلح غیرقانونی در مناطق کردنشین علاوه بر اقداماتی نظیر مین‌گذاری و ایجاد درگیری برای تأمین نیازهای مالی خود به شیوه‌های گوناگونی مثل اخاذی از مردم، غارت اموال و احشام روستائیان و دریافت پول از خانواده گروگان‌ها در قبال آزادکردن آنها، متوسل می‌شوند.

افراد گروه کومه‌له امروز در قبال دریافت مبلغی در حدود ۲۰ هزار تومان برای هر نفر، ۵ تن از گروگان‌های خود را آزاد کردند. رادیو کومه‌له ضمن اعلام این خبر گفت که ۳ نفر از این

افراد سرباز، یک نفر درجه‌دار و یک نفر بسیجی هستند. افراد مذکور دوم فروردین ماه امسال، در کیلومتر ۱۰ جاده مریوان - سنندج به گروگان گرفته شده بودند.^۴ همچنین امروز، یک نفر از پرسنل تأمین پایگاه بن‌آباد واقع در ۱۵ کیلومتری شمال سردشت، بر اثر برخورد با مینی که عناصر گروه‌های مسلح غیرقانونی کار گذاشته بودند پای راست خود را از دست داد.^۵

در منطقه عمومی بوکان نیز تعدادی از عناصر گروه‌های مسلح ضدانقلاب ساعت ۵ بعد از ظهر در مسیر آمدن و رفت خودروهایی گردان امام رضا (ع) بوکان کمین گذاشتند، ولی قبل از هرگونه اقدامی، با تیراندازی نیروهای این گردان مواجه و ناگزیر به فرار شدند. در این درگیری چند تیر به ماشین جنرال‌لند می‌اندوآب اصابت کرد که تلفاتی نداشت. نیروهای جنرال‌لند بوکان و صائین‌دژ نیز که در منطقه حضور داشتند به کمک نیروهای خودی آمدند و عناصر ضدانقلاب به ناچار منطقه را ترک کردند.^۶

۱۳۲

در پی مصدوم شدن تعدادی از خبرنگاران شبکه جهانی بی‌بی‌سی در جبهه‌های جنگ و بستری شدن یکی از آنها در بیمارستانی در لندن، امروز سعید رجایی خراسانی نماینده ایران در سازمان ملل، از وی عیادت کرد.

خبرنگار، فیلم‌بردار و صدابردار تلویزیون بی‌بی‌سی ده روز پیش، هنگام بازدید از مناطق آلوده به مواد شیمیایی جبهه‌های جنگ تحمیلی، بر اثر استنشاق گازهای شیمیایی که رژیم صدام علیه رزمندگان به کار برده بود، دچار عوارض خطرناک پوستی شده‌اند. صدابردار این گروه به دلیل شدت عوارض پوستی در بیمارستان بستری شده و دو نفر دیگر در قرنطینه کامل قرار گرفته‌اند. این گروه به همراه پروفیسور هاندریکس، رئیس مؤسسه سم‌شناسی دانشگاه گنت بلژیک و مدیر سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو)، و به دعوت بنیاد شهید به ایران آمده و ضمن بازدید از جبهه‌های جنگ گزارش‌هایی تهیه کرده بودند. شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی با تأیید اینکه تمام اسباب و ادوات فیلم‌برداری گروه خبری اعزامی بی‌بی‌سی هم‌اکنون در قرنطینه قرار دارد، با گزارشگر این گروه گفت‌وگو کرد. وی در مورد چگونگی آلوده شدن اعضای گروه گفت: ما را به ناحیه‌ای از جبهه در بخش جنوبی نزدیک به جزایر مجنون بردند تا آثار گلوله‌باران‌هایی که گفته می‌شد توسط ارتش عراق انجام شده است را ببینیم. ما بمبی را دیدیم که هنوز منفجر نشده بود. هنگام تهیه گزارش، صدابردار گروه مصدوم شد. این شبکه تلویزیونی به نقل از یک استاد سم‌شناسی بلژیک که همراه گروه بی‌بی‌سی از جبهه‌های جنگ دیدن کرده است، گفت که برای وی کاملاً مشخص شده است رژیم عراق از انواع گازها و مواد شیمیایی از نوع خردل معروف به باران زرد و گاز اعصاب علیه نیروهای ایرانی استفاده کرده است.^۷

۱۳۳

اقتشار گوناگون مردم ایران، برخی از اتباع خارجی در سایر کشورهای جهان و علاقه‌مندان به انقلاب اسلامی با اهدای پول نقد، طلا و انواع محصولات و کالاهای تولیدی خود به جبهه‌های جنگ، از رزمندگان برای مقابله با متجاوزان عراقی حمایت می‌کنند. هدایا و کمک‌های مذکور ضمن تأمین بخشی از نیازهای جبهه‌های جنگ، در بازسازی مناطق جنگی و امور مهاجران جنگ مورد استفاده قرار می‌گیرد و موجب تقویت روحیه رزمندگان برای مقابله با دشمن می‌شود.

روزنامه کیهان در یک گزارش مفصل فهرستی طولانی از کمک‌های مردمی شهرها و روستاهای استان‌های تهران، خراسان، اصفهان، گیلان، مازندران و چهارمحال و بختیاری درج کرده است. این هدایا از مبالغ مختلف وجه نقد، تا طلا و انواع نیازمندی‌های رزمندگان در حوزه خوراک، پوشاک و لوازم و تجهیزات فردی و گروهی همانند ساعت، ژنراتور برق، تانکر آب، چراغ والور، چادر، ماشین راه‌سازی و... را دربرمی‌گیرد. اقلام اهدائی از طرف اقتشار، صنوف و اقوام و ملت‌های گوناگون به جبهه‌ها اهدا می‌شود؛ برای مثال در میان هدایای مذکور کمک‌های نقدی عراقی‌های مقیم امارات، یک ظرف نقره‌ای قدیمی اهدائی از روستای سرآبان قائن، نان محلی، شال‌گردن و کلاه دست‌باف روستائیان دماوند و انگشتر نامزدی دو زوج جوان روستای سامان شهرکرد به چشم می‌خورد. در گزارش کیهان آمده است: اهالی روستای اتابک اولیاء دماوند مبلغ ۶۸ هزار ریال وجه نقد، ۲ حلقه النگوی طلا؛ اهالی روستای روح‌افزا ۲۰۰ کیلوگرم مربا، ۴۴ جعبه سیب درختی؛ و خواهران سپاه دماوند ۷۷ عدد کلاه، ۹ جفت جوراب، ۴۸ عدد شال‌گردن، ۱۱ عدد دستکش و ۱۸ بلوز به جبهه‌های جنگ کمک کردند.^۸

۱۳۴

در خطبه‌های نماز جمعه امروز تهران، آیت‌الله موسوی اردبیلی ضمن تأکید بر مبارزه با فساد، برگزاری باشکوه مرحله دوم انتخابات مجلس شورای اسلامی، حمایت مردم از جبهه‌های جنگ، تربیت دانشجویان و متخصصان در داخل کشور و ضرورت بررسی ریشه‌های گرانی و احتکار و مقابله با گران‌فروشی را از مسائل اصلی کشور دانست.

وی با اشاره به اهمیت تحقق اهداف و ارزش‌های انقلاب گفت: در این چند سالی که از انقلاب گذشته ما نتوانسته‌ایم اهداف انقلاب را تحقق ببخشیم. ما در انقلاب خود فقط گام‌های اولیه را برداشتیم. وقتی می‌گوییم خدایا جنگ تحمیلی را تمام کن، این خسته‌شدن از جنگ نیست و مردم ما همیشه امور جنگ را جلو برده‌اند، بلکه نظر این است که ما به کارهای دیگر انقلاب برسیم.

امام‌جمعه موقت تهران در بخش دیگری از خطبه‌های نماز با تشریح آثار و پیامدهای مشارکت مردم در انتخابات اخیر مجلس شورای اسلامی، بر برگزاری باشکوه مرحله دوم انتخابات مجلس

تأکید کرد. آیت‌الله موسوی اردبیلی موضوع مهم دیگر را حمایت از جنگ و پیروزی در آن دانست و افزود: «مسئله دوم، مسئله جنگ است. در مسئله جنگ آنچه مربوط به مردم است، تقویت جبهه‌ها، شرکت در خط مقدم جبهه، تقویت پشت جبهه، و حمایت از جنگ با جان و مال و با همه امکانات که گویای این مسئله باشد، هست.» وی از فرماندهان ارتش و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیز خواست تا با علاقه بیشتر و نقشه‌های صحیح‌تر از امکانات و توانایی‌هایی رزمندگان حداکثر استفاده را برده و با حداقل تلفات و خسارت، به یاری خداوند بیشترین نتایج را در جنگ کسب کنند. تربیت دانشجویان در داخل کشور و مبارزه با گران‌فروشی مسائل دیگری بود که امام‌جمعه موقت تهران به تشریح آنها پرداخت.^۹

۱۳۵

ایران و هند با امضای تفاهم‌نامه تجاری در پی افزایش روابط صنعتی و بازرگانی خود هستند. حسن عابدی جعفری وزیر بازرگانی جمهوری اسلامی ایران، که در رأس یک هیئت اقتصادی به هند سفر کرده است، با مقامات اقتصادی این کشور دیدار و در مورد مناسبات بازرگانی و صنعتی میان دو کشور بحث و گفت‌وگو کرد.

وزیر بازرگانی در مورد این مذاکرات و دستاوردهای آن گفت: ما به دنبال گسترش روابط تجاری و اقتصادی میان ایران و هند هستیم. در این سفر یک تفاهم‌نامه همکاری مشترک در مورد مناسبات بازرگانی میان دو کشور به امضا رسید که امیدواریم نتایج آن برای هر دو طرف مفید باشد. وی اضافه کرد: در سال گذشته، حجم مبادلات ایران و هند ۷۵ میلیون دلار بود. پیش‌بینی می‌شود با این تفاهم‌نامه حجم مبادلات به ۲۰۰ میلیون دلار افزایش یابد. وزیر بازرگانی با اشاره به پیشرفت‌های هند در زمینه فناوری و نیز بهبود کیفیت کالاهای تولیدی این کشور افزود: «این موضوع به ما کمک می‌کند تا بتوانیم با هند روابط اقتصادی مستحکم‌تری داشته باشیم.»

حسن عابدی جعفری وزیر بازرگانی

اعضای هیئت ایرانی در این سفر در مورد قطعات منفصله خودروی جیب هندی، ذوب فلزات، دیگ بخار نیروگاه برق، تولید قطعات موتور و نیز ماشین‌آلات صنایع نساجی و کشاورزی با مسئولان هندی گفت‌وگو کردند. آقای عابد جعفری در خصوص همکاری دو کشور در زمینه صنایع کوچک روستایی و صنایع وابسته به کشاورزی نیز اظهار کرد: در مورد تبادل تجربیات، آموزش و انتقال فناوری در حوزه صنایع وابسته به کشاورزی و راه‌آهن مذاکراتی انجام گرفت و مقرر شد قطعات یدکی مورد نیاز ایران از این کشور تأمین شود.^{۱۰}

۱۳۶

جمهوری اسلامی ایران به دلیل تراز منفی تجاری با آلمان غربی محدودیت‌هایی را علیه مؤسسات و شرکت‌های این کشور به اجرا گذاشته است. رادیو کلن در گزارشی از این محدودیت‌ها و روابط بازرگانی دو کشور گفت: دولت ایران خواستار آن است که آلمان غربی واردات نفت خود را از ایران افزایش دهد. اندوخته ۲۰ میلیارد مارک طلا و ارز معتبر بین‌المللی ایران، این کشور را به بازاری مناسب و جذاب برای کالاهای خارجی تبدیل کرده است. هتل‌های تهران از بازرگانان سوئدی، ایتالیایی، ژاپنی، کره‌ای، ترک و انگلیسی پر است. ایران دو سال پیش ژاپنی‌ها را به دلیل تراز منفی تجاری تحت فشار قرار داد و اکنون نوبت آلمان غربی رسیده است. ژاپنی‌ها که مهم‌ترین خریدار نفت ایران هستند، به تهران فشار آورده و معتقدند درست نیست به مؤسسات آلمانی در امور بازرگانی امتیازات و امکانات بیشتری داده شود. این رادیو به نقل از علی‌نقی خاموشی رئیس اتاق بازرگانی ایران، افزود: «اگر آلمان فدرال از ایران نفت بیشتری خریداری نکند، دولت ایران می‌بایستی تصمیمات مقتضی را اتخاذ کند.» در حال حاضر، جمهوری اسلامی ایران مهم‌ترین مشتری کالاهای ساخت جمهوری فدرال آلمان در خاور نزدیک و میانه است. ولی با کاهش واردات نفت ایران از سوی آلمان، کسری تراز پرداخت‌های ایران در سال گذشته میلادی (۱۹۸۳) به ۶ میلیارد و یکصد میلیون مارک بالغ شد. در این سال، آلمان غربی ۷ میلیارد و ۷۰۰ میلیون مارک کالا به ایران صادر کرد و با تهدید دولت ایران به ایجاد محدودیت برای مؤسسات و شرکت‌های آلمانی برای صدور کالا به ایران بعید است این رقم تکرار شود. کاهش واردات کالا از آلمان در سه ماه گذشته نشان می‌دهد که دولت ایران تصمیم خود را در مورد مؤسسات آلمانی به اجرا گذاشته است، این امر به زیان شرکت‌ها و مؤسسات آلمانی تمام خواهد شد. هم‌اکنون، آلمان فقط ۳ درصد از نفت مورد نیاز خود را از ایران وارد می‌کند. در حالی که در اواسط دهه ۱۹۷۰ میلادی، این مقدار حدود ۱۵ درصد بود. دریافت نفت از منابع دریای شمال و دشواری واردات نفت از خلیج فارس موجب کاهش واردات نفتی آلمان از ایران شده است.^{۱۱}

۱۳۷

در سطح بین‌المللی، امروز موضوع جنگ ایران و عراق با رد طرح صلح اعراب از سوی ایران، درخواست نمایندگان اتحادیه عرب از یونان برای قطع رابطه با ایران و سفر وزیر امور خارجه پاکستان به الجزایر و لیبی و گفت‌وگو در مورد جنگ ایران و عراق بازتاب داشت.

روزنامه انگلیسی *فایننشال تایمز* امروز با اشاره به تلاش اعراب برای پایان دادن به جنگ، آن را برای ایران غیرقابل پذیرش خواند و مدعی شد: «ایران آخرین ابتکار صلح [اعراب] ... را رد کرده است و ... در شرف اجرای تهاجم وسیعی است که در شش هفته گذشته انتظار آن می‌رفته است.» این روزنامه به نقل از سازمان‌های اطلاعاتی دولت‌های غربی نوشته است: «روز گذشته، ایرانیان

ترتیبات پیچیده لجستیکی لازم برای بسیج حمله‌ای با شرکت نیم میلیون نفر را به پایان رساندند.^{۱۲} در همین حال امروز، عبدالواحد بالقزیز و باجی قائد السیسی وزرای امور خارجه کشورهای مراکش و تونس، که در قالب دومین هیئت دیپلماتیک اتحادیه عرب از یونان دیدار می‌کنند، از مقامات سیاسی این کشور خواستند تا در صورت مخالفت ایران با طرح صلح اتحادیه عرب و پایان دادن به جنگ ایران و عراق، صادرات به این کشور را متوقف کرده و رابطه خود را با تهران به حال تعلیق درآورند. روزنامه واشنگتن پست با اشاره به سفر هیئت اتحادیه عرب به یونان آورده است: «فرستاده‌های ویژه اعراب [به اروپا] به دنبال متوقف ساختن فروش سلاح به ایران از جانب یونان هستند.» وزیران امور خارجه تونس و مراکش می‌کوشند دولت یونان را متقاعد سازند از فروش سلاح، ارسال کالا و اعزام کشتی‌های خود به ایران خودداری کند.^{۱۳} یکی از سفرای کشورهای عربی در یونان نیز گفت: «ما از کشورهای دوست تقاضا می‌کنیم که صادرات خود را به ایران متوقف کنند.» در ماه مارس، وزیران امور خارجه کشورهای عرب در یک نشست اضطراری در بغداد تصمیم گرفتند که تلاش خود را به منظور جلب نظر ایران به مذاکره برای پایان دادن به جنگ ۴۳ ماهه، شروع کرده و با سفر به پایتخت کشورهای مختلف از آنها بخواهند که از صدور کالاهای مورد نیاز به ایران خودداری کرده و در اعمال تحریم‌های قوی علیه این کشور متحد شوند.^{۱۴}

مجله *المستقبل* (چاپ پاریس) نیز در مقاله‌ای ضمن تجزیه و تحلیل علل پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، اهداف ایران در رابطه با کشورهای عربی را خطرناک ارزیابی کرده و با ابراز تردید در خصوص موفقیت تلاش‌های اعراب برای پایان دادن به جنگ، آنها را به صبر، انتظار و پایداری در برابر تهدیدات ایران و رعایت نکاتی به این شرح توصیه کرده است: اولاً، کشورهای حاشیه خلیج فارس باید درک کنند که به تنهایی یا به طور دسته‌جمعی قادر به مقابله نظامی با ایران نیستند؛ ثانیاً، آنها راهی جز توسل به سیاست‌های دیپلماتیک ملایم و انعطاف‌پذیر به منظور مقاومت در برابر تهدیدات مکرر تهران ندارند؛ ثالثاً، کلیه میانجیگری‌های بین‌المللی اعم از تلاش کشورهای اسلامی یا غیرمتعهدها در شرایط حاضر بی‌نتیجه است؛ رابعاً، به علت فقدان روابط دیپلماتیک واقعی (صرف نظر از روابط محدود دیپلماتیک) میان کشورهای عربی و ایران کسی واقعاً نمی‌داند که ایران خواهان چه چیزی است و چگونه و با چه کسی باید در ایران سخن گفت.^{۱۵}

با وجود این، جنگ ایران و عراق همواره یکی از موضوعات مطرح در دیدارهای رسمی و مذاکرات دیپلماتیک سیاستمداران کشورهای مسلمان و عربی است. صاحب‌زاده یعقوب خان وزیر امور خارجه پاکستان، که امروز برای یک دیدار رسمی پنج‌روزه عازم الجزایر و لیبی است، در گفت‌وگو با خبرنگاران در اسلام‌آباد اعلام کرد: در دیدار با مقامات این دو کشور در مورد پایان دادن به جنگ ایران و عراق و مسئله فلسطین گفت‌وگو خواهد کرد.^{۱۶}

۱۳۸

جولیو آندروئوتی وزیر امور خارجه ایتالیا، در دیدار با مدیرکل سیاسی وزارت امور خارجه ایران، استفاده عراق از سلاح‌های شیمیایی را محکوم و عراق را آغازگر جنگ اعلام کرد. در این ملاقات که امروز انجام گرفت، پیام دعوت علی‌اکبر ولایتی وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، از آندروئوتی برای سفر به ایران، تسلیم وی شد که مورد موافقت قرار گرفت. وزیر امور خارجه ایتالیا در مورد مناسبات دو کشور گفت: «ما به انقلاب اسلامی ایران بسیار احترام می‌گذاریم. ایتالیا اولین کشوری بود که پس از انقلاب با اعزام مقامات سیاسی، اقتصادی به ایران سعی در گسترش روابط بین دو کشور داشت و دارد.» وی در این دیدار ضمن تأیید اینکه عراق جنگ علیه جمهوری اسلامی ایران را آغاز کرده است، اظهار امیدواری کرد این جنگ هرچه زودتر به پایان برسد.^{۱۷}

۱۳۹

سفر دو هفته پیش هیئت امریکایی به منطقه خلیج فارس و پاسخ منفی دولت‌های عرب به خواسته‌های آنها در مورد واگذاری پایگاه به نیروهای امریکایی، نمادی از شکست سیاست خارجی امریکا در منطقه است.

امروز روزنامه واشنگتن پست در مقاله‌ای با عنوان "یک عرب می‌گوید: نه، متشکرم" سیاست منطقه‌ای امریکا را ناموفق ارزیابی کرد و نوشت: «بازگشت دست‌خالی هیئت عالی‌رتبه اعزامی به کشورهای خلیج فارس که از جانب ریگان مأموریت داشتند طرح حمایت مشخص در مقابله با تهدیدات ایران را به کشورهای منطقه ارائه دهند، آخرین مدرکی است مبنی بر اینکه سیاست خاورمیانه امریکا ته کشیده است.» ریاست این هیئت را ریچارد مورفی برعهده داشت و در یادار پویندکستر معاون مشاور امنیت ملی ریگان، یکی از اعضای آن بود. آنها پیشنهادهای مناسبی را به دولت‌های عرب دادند از جمله اینکه: «شما هر چیزی که بخواهید، از جنگنده‌های اف ۱۵ گرفته تا مانورهای نظامی در خاک خود، در اختیاران قرار خواهیم داد. هیچ‌کدام از کشورهای از کویت تا امارات متحده عربی و البته مطمئناً عربستان هیچ درخواستی نکردند.» این روزنامه با اشاره به حمایت‌های کنگره از رژیم صهیونیستی و سیاست‌های منطقه‌ای امریکا اضافه کرد: ضعف امریکا در متوقف کردن اشغال لبنان از سوی اسرائیل، حمایت‌های کنگره از این رژیم و ادامه خروج نیروهای امریکایی از لبنان، مخزن نفوذ و قدرتی را که زمانی واشنگتن به مقدار فراوان در اختیار داشت، خالی کرده است.

واشنگتن پست علاوه بر سفر مورفی به سفر وزیر دفاع کویت به امریکا و دیدار طولانی او با کاسپار واینبرگر وزیر دفاع امریکا اشاره کرد و به نقل از واینبرگر نوشت: امریکا هیچ شانسسی برای دریافت پاسخ مثبت ندارد. مانور نظامی در پایگاه‌های نظامی کوچک که بتواند

فقط جنگنده‌های اف ۱۵ امریکایی را در خود جای دهد، هیچ کدام برای کویت قابل تحمل نبوده و مورد قبول آنها نیست. نویسنده این مقاله معتقد است اقدامات اسرائیل در منطقه و حمایت کنگره امریکا از آن، موجب بی‌اعتمادی اعراب به امریکا و شکست مأموریت هیئت اعزامی امریکا به منطقه شده است.^{۱۸}

منابع و مأخذ روزشمار ۱۳۶۳/۲/۱۴

۱. سند شماره ۲۹۹۰۸۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از استانداری خوزستان به نخست‌وزیری، ۱۳۶۳/۲/۱۵.
۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۶، ۱۳۶۳/۲/۱۵، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۴.
۳. مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، جنگ ایران و عراق در اسناد سازمان ملل متحد، جلد ۳، ترجمه محمدعلی خرمی، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، ۱۳۸۷، ص ۱۲۹.
۴. سند شماره ۳۴۱۹۲۵ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرمانداری مریوان به استانداری کردستان، ۱۳۶۳/۲/۲۰.
۵. سند شماره ۳۷۲۸۵۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای اطلاعاتی قرارگاه عملیاتی شمال غرب (رکن ۳) به فرماندهی نزا-جا معاونت عملیات و اطلاعات (مدیریت عملیات)، شماره ۴۶، ۱۳۶۳/۲/۱۵، ص ۲.
۶. سند شماره ۴۲۳۸۸۶ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از عملیات سپاه بوکان به طرح و عملیات قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع)، ۱۳۶۳/۲/۱۵.
۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۶، ۱۳۶۳/۲/۱۵، ص ۱۴، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۳/۲/۱۴؛ و - روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۶، ص ۳.
۸. روزنامه کیهان، ۱۳۶۳/۲/۱۶، ص ۷.
۹. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۵، ص ۱۰.
۱۰. روزنامه کیهان، ۱۳۶۳/۲/۱۵، ص ۳.
۱۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۶، ۱۳۶۳/۲/۱۵، صص ۱۷ - ۱۵، رادیو کلن، ۱۳۶۳/۲/۱۴.
۱۲. همان، ص ۲، لندن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۴.
۱۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۸، ۱۳۶۳/۲/۱۷، صص ۴ و ۵، واشنگتن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۶.
۱۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۶، ۱۳۶۳/۲/۱۵، ص ۷، آتن - خبرگزاری یونایتدپرس، ۱۳۶۳/۲/۱۴.
۱۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۷، ۱۳۶۳/۲/۱۶، صص ۸ و ۹، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۵.
۱۶. همان، ص ۵، اسلام‌آباد - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۵.
۱۷. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۶، ص ۱۲.
۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۴۷، ۱۳۶۳/۲/۱۶، صص ۱۳ و ۱۴، واشنگتن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۲/۱۴.